

Újabb hozzászólások a munkamegosztásról és a személyiség mindenoldalú fejlődéséről szóló vitához

A Voproszi Filozófia 1963/3. száma három hozzászólást közöl a munkamegosztás és a személyiség mindenoldalú fejlődése körül folyó vitához. A hozzászólások — különösen Sz. G. Sztрумilin akadémikusé — újabb szempontokat adnak a kérdés eldöntéséhez, s a vitának ez a szakasza is azt bizonyítja, hogy a szerkesztőség aktuális problémát vetett fel, amely élénk visszhangot váltott ki a szovjet filozófusok körében.

A vita alapkérdése továbbra is az maradt, hogy a munkamegosztás fennmarad-e, s ha igen, összeegyeztethető-e a személyiség mindenoldalú fejlődésével. Különösen kiéleződött a vita annak megítélésében, hogy a marxizmus klasszikusainak mi volt a véleményük ebben a kérdésben. Sztрумilin a tanulmányában elsősorban arra törekszik, hogy kimutassa: a marxizmus klasszikusai mindvégig egyértelműen azt állították, hogy a munkamegosztás mint olyan megszűnik. Mint ismeretes, Marx a *Német ideológiában* többször megemlíti a munkamegosztásnak általában való megszűnését (Művei III. 32., 34., 63. o. stb.), s a *Tőkében* a munka változtatása törvényével való felváltásáról ír. Kuriljovék viszont Marx azon helyeit idézik, ahol a régi munkamegosztásnak új munkamegosztással való felváltásáról van szó, s azt állítják, hogy Marx a munkamegosztásnak nem általában való megszüntetését, hanem csak egyes konkrét formáinak átalakulását mondta ki. Valóban, Marx többször megállapítja, hogy a munkamegosztás régi formáit új formák váltják fel, ez történik például manufaktúrákról a gépi nagyiparra való átmenetnél, de sehol sem állítja azt, hogy ez a folyamat a végtelenségig folytatódna, azaz a munkamegosztás fennmaradna a kommunizmusban.

Kuriljov idézi Marxnak egy Kugelmanhoz intézett levelét (1868. júl. 11.), amelyben Marx arról szólna, hogy a munkamegosztás nem szűnik meg, csak megváltozott formái változnak (lásd Marx—Engels Vál. Műv. II. Szikra, 1949., 460. o.). Sztрумilin viszont kimutatja, hogy itt a marxi szöveg téves fordításáról, két marxi kategória összekeveréséről van szó. Marx ugyanis megkülönböztette a munkamegosztást (Teilung der Arbeit, oroszul разделение труда) és a munka elosztását (Verteilung der Arbeit, oroszul распределение труда). Az idézett helyen „Verteilung der Arbeit” áll (lásd K. Marx: Briefe an Kugelman, Berlin, 1924., 45. o.), ezt műveinek 1934-es orosz kiadásában (25. köt.) helyesen распределение труда-val fordították, egy későbbi orosz kiadásban (Marx—Engels válogatott levelei, 1947, 208. o.) viszont már разделение труда-val, ami ellentmond a marxi szöveg szellemének, s ezért nem alaptalanul állítja Sztрумilin, hogy a munkamegosztás fennmaradása mellett kardoskodók tévesen értelmezték az utóbbi idézetet. (Az idézetben a magyar kiadásban a német eredetinek megfelelően, értelemszerűen helyesen a „munka megosztása” áll.)

Marx tehát — hangsúlyozza Sztрумilin — megkülönböztette a munkamegosztást és a munka elosztását; az utóbbi minden termelésre jellemző, a munka társadalmi szabályozását, megszervezését jelenti, s ennek eltorzult megjelenése a termelőerők fejlődésének adott alacsonyabb fokán a munkamegosztás, melynek lényege az embernek egy meghatározott munkakörhöz rögzítése, azaz a *foglalkozási* specializáció. Láthatjuk tehát, hogy a munkamegosztás megszűnése kérdésében Sztрумilin Jelmejjel nagyjában megegyező álláspontot foglal el. Sztрумilin kritikáját megalapozottnak tartjuk, valóban megállapítható, hogy a marxizmus klasszikusainak véleménye szerint a munkamegosztás megszűnik, mivel a munka megosztása csak a munka elosztásának, általános társadalmi szabályozásának eltorzult, az árutermelő társadalmakra jellemző formája.

Sztрумilin szerint az automatizált termelésre való áttéréssel az emberek közötti munkamegosztás megszűnik, s vele a specializáció is, mert nem az emberek specializálódna majd, hanem a gépek, s a munka megosztása helyére a munka tervszerű elosztása lép. Az emberek meghatározott csoportjait beosztják a gépek meghatározott csoportjaihoz, azaz megszervezik a munkaidő felhasználását, de ehhez az automatizált munkaterülethez sem kötődnek véglegesen az emberek, szabadon változhatnak a termelés különböző ágait, s a munka változtatását a termelés általános társadalmi szabályozása fogja össze. Állításának bizonyítására többször idéz a *Tőkéből*, ahol Marx lényegében azonos kijelentéseket tesz a gépi nagyipar kifejlődésével kapcsolatban: „Amennyiben maga az egész gépi berendezés a *legkülönbözőbb*, egyidejűleg ható és kombinált gépek rendszerét alkotja, a rajta nyugvó kooperáció is megköveteli, hogy a különböző fajtájú gépek között különböző fajtájú munkáscsoportokat *összának szét*. De a gépi üzem megszünteti annak szükségességét, hogy ezt az elosztást manufakturaszerűen *megszilárdítsák*

azáltal, hogy ugyanazokat a munkásokat állandóan ugyanahhoz a műveiethoz rögzítik.” (Tőke I. Szikra, 1949. 454. o.)

Foglalkozik Sztrumilin a tudomány kérdésével is. Megállapítja, hogy a tudomány és a termelés között a határ egyre jobban elmosódik, s ez, valamint a különböző tudományok összefonódása is a szűk specializáció ellen hat. Mindenesetre a tudomány területére nem sikerült maradéktalanul kiterjesztenie azt az elvet, hogy minden specializáció megszűnik, de úgy véljük, ez nem is szükséges. A termelés területén a foglalkozási specializáció lehetetlenné teszi a mindenoldalú személyiség kifejlődését, de bizonyos tudományos specializáció, mely alapos általános képzettségre támaszkodik, konkrét kapcsolatban van a termeléssel és a tudományos kutatóintézet nagyobb kollektívájába illeszkedik bele, nem gátolhatja meg azt. Bár Sztrumilinnak, szerintiünk, alapjában véve igaza van, problematikusnak találjuk azt, hogy az emberek között mindenfajta specializációt tagad a kommunizmusban a termelés területén, ezt a tudomány területére nem tudja kiterjeszteni, s így törés van az emberi tevékenység e két területe között. Holott bizonyos specializáció, mely általános képzettségen alapul, fennmaradhat, s ez, illetve a termelés különböző területeinek alapvető hasonlósága lehetővé teszi a munka változtatását, s ezzel új specializáció megszerzését. Azt, hogy az ember adott irányban specializálódjék, nemcsak a termelés követeli meg, hanem csak így lehetséges a képességek, adottságok kibontakozása is. Ha ez a specializáció nem mélyül egyoldalúsággá, azaz az automatizált termelésnek megfelelően felülkerekedik az integrálódás tendenciája, akkor nem lehet akadály a mindenoldalú személyiség kifejlődésének, sőt éppen az integráció és specializáció dialektikája bontakoztatja ki a személyiség sokoldalúságát és meghatározott arculatának kialakulását.

N. Sz. Novoszolov cikke a munkamegosztás fennmaradása mellett száll síkra, s nem véletlen, hogy egész érvelését arra — a már Kuriljov által is idézett — Marxlevélre alapozza, melyről Sztrumilin kimutatta, hogy nem a munkamegosztásra, hanem a munka elosztására vonatkozik. Lényegében Kuriljov érvelését veszi át, és ezt a Szovjetunió gazdasági fejlődésének tényeivel igyekszik alátámasztani.

G. P. Kozlov és Z. I. Fajnborg abból indul ki, hogy az automatizált termelésben a munka jellege megváltozik. Ennek következménye egyrészt a csak fizikai munkát megkövetelő munkafajok eltűnése és ezzel a munka szellemi jellegének előtérbe kerülése, másrészt a munkás funkcióinak fokozatos átruházása a gépre: először a közvetlen végrehajtás, majd az irányítás, végül az ellenőrzés is a gép feladata lesz, s ezzel a munkás kikerül a közvetlen termelésből.

A munkához való új viszony kifejezésére használják a szerzők a munka alkotó jellege kifejezést, melyet mint objektív viszonyt megkülönböztetnek a munkához való alkotó viszonytól. Az utóbbi szubjektív viszony; tartalma, hogy a munkás érdeklődéssel, tudatosan végzi munkáját, s a termelékenysége emelésére törekszik. A munka alkotó jellege az automatizált termelésben nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is követeli ezt, ezért válik a munka alkotó jellege objektív viszonyná. A munka alkotó jellege összeférhetetlen ugyanannak a műveletnek többszöri monoton ismétlődésével, és állandó kölcsönhatást, kölcsönös átmenetet jelent a szakirodalom tanulmányozása, a termelési folyamatra való alkalmazása, illetve a termelési folyamat és új gépek vagy elméleti törvényszerűségek konstruálása között.

Tanulmányuknak tehát a legnagyobb érdeme, hogy a munka változtatásának törvényét nem mechanikusan, külső átmenetként fogják fel, specializációk pusztá változtatásaként, hanem belső folyamatként; kimutatják, hogy a munka alkotó jellege egy specializáción belül is megköveteli az állandó kölcsönös átmenetet. S minél inkább alkotó jellegű a munka, annál sokoldalúbb tudást követel, annál gazdagabb a belső átmenet lehetőségei.

A kézműipar — mondják a szerzők — univerzálissá teszi az egyes ember munkáját, a munkadarab elkészítése sokoldalú képzettséget kíván, többfajta művelet elvégzését, de a munka alacsony termelékenységtől. A manufaktúrára való áttéréssel növekszik a munka termelékenysége, de elvész a munka sokoldalú jellege, a manufaktúra munkása szűk specializációval rendelkezik. Az egyes munkaterületek kapcsolata távoli, s a munkahelyek váltogatása itt „külső átmenet”. Az automatizált termeléssel végül létrejön a sokoldalúság és specializáció szintézise, a magas termelékenységtől alkotó munka követeli meg a sokoldalúságot egy meghatározott tevékenységi körön belül.

A munkamegosztásról közvetlenül nem szólnak. Nyilván lényegtelennek tartják, hogy ezt munkamegosztásnak nevezzék-e vagy sem. A lényeges szerintiük az, hogy maga a specializáció vezet a mindenoldalú személyiség kialakításához. A specializáció jellegének kidolgozásával kétségtelenül hozzájárultak a vita továbbfejlődéséhez, de álláspontjuk korlátozott. Nem látják, hogy éppen a specializáció gazdagodása, azaz a munka

alkotó jellege vezet el a munkaterületek egymáshoz közelkerüléséhez, s ezzel a közöttük lévő átmenetekhez is, ami felbomlasztja a munkamegosztás rendszerét.

A vitához csatlakozik Szuhomlinszkijnek az 1963/4. számban megjelent cikke is, amely azonban inkább csak az előbbi hozzászólások publicisztikai áttekintése. Az 1963/9. számban G. I. Semenev, továbbá V. I. Belozercev és B. A. Fomin szól hozzá a kérdéshez. Semenev elfogadja Sztrumilin tételét a munkamegosztásnak mint foglalkozási specializációnak a megszüntetéséről, s ennek alapját a termelés és tudomány összekapcsolódásában látja. Nem ért viszont egyet Sztrumilinnal abban, hogy az automatizálás következményeként a termelés fejlődésének fő tendenciája a gépek specializálódása. Kimutatja, hogy az automatizált berendezések, ha különböző termékeket állítanak is elő, sokkal kevésbé különböznek egymástól, mint az ugyanazokat a termékeket előállító csak mechanizált berendezések. Belozercev és Fomin viszont kiállnak a kommunista munkamegosztás mellett. Érvelésük szöges ellentétben áll Semenevével: A termelés különböző helyein elhelyezkedő automaták különböznek egymástól, így kezelésük is különböző képzettséget kíván meg; ezt a specializációt tekintik a munkamegosztás alapjának, s ennek alapján tagadják a munka változtatásának törvényét is.

Az egész vitára egy bizonyos leszűkítettség a jellemző. A hozzászólók nem a totális embert tekintik, hanem csak a munkához való viszonyát, amely ugyan kétségtelenül a leglényegesebb viszony, de korántsem az egyetlen. Az emberi tevékenység mindenoldalúságából kiemelik a közvetlen termelő munkát, s alig mutatnak rá más területekkel való kapcsolatára. Ez a közgazdász hozzászólóknál még csak érthető, a filozófusok feladata azonban az, hogy az emberi tevékenység összes területeinek elemzésével ábrázolják azt a folyamatot, melynek során kialakul a kommunizmus mindenoldalú és harmonikus személyisége.

Ágh Attila